

ПИТАННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО МОВОЗНАВСТВА ХІХ ст. В ПРАЦЯХ Й. О. ДЗЕНДЗЕЛІВСЬКОГО

Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Вип. 24

УДК 811.161.2(09) "18"

Статєєва В. Питання історії українського мовознавства ХІХ ст. в працях Й. О. Дзендзелівського; 35 стор.; кількість бібліографічних джерел – 29; мова українська.

Анотація. У статті проаналізовані праці Й. О. Дзендзелівського з історії українського мовознавства ХІХ ст., присвячені О. Павловському, В. Довговичу, Я. Головацькому, І. Вагилевичу, Т. Витвицькому, Ю. Федьковичу, Є. Желехівському, М. Руберовському. Звернена увага на публікації Й. О. Дзендзелівського в енциклопедії "Українська мова".

Ключові слова: історія українського мовознавства ХІХ ст., Й. О. Дзендзелівський, граматики О. Павловського, українські словники ХІХ ст., енциклопедія.

Annotation. The works by I. Dzendzelivskiy on the History of Ukrainian Linguistics of the 19th century, dedicated to O. Pavlovskiy, V. Dovhovych, Ya. Holovatskiy, I. Vahylevych, T. Vytvytskiy, Yu. Fedkovych, E. Zhelekhivskiy, M. Ruberovskiy, have been analysed. Our attention has been concentrated on the publications of I. Dzendzelivskiy in the encyclopaedia "The Ukrainian Language".

Key words: History of Ukrainian Linguistics of the 19th century, I. Dzendzelivskiy, Ukrainian dictionaries of the 19th century, Grammar by O. Pavlovskiy, encyclopaedia.

У кінці ХХ ст. відомий український мовознавець Мар'ян Демський висловив дуже важливу й актуальну думку про стан досліджень з історії українського мовознавства в Україні. Він зазначив, що історія становлення і розвитку українського мовознавства й по сьогодні не має повної картини, і в післявоєнні роки вона вивчалася "лише вибірково" (М. Павлюк, В. Німчук, С. Бевзенко, Р. Кравчук, М. Жовтобрюх, Ю. Шевельов), "а те, що публікувалося з мовознавчої спадщини минулих епох чи перевидавалося, щоб зробити доступним сучасному читачеві, не дорівнює навіть тому, що в цій галузі зробив Олекса Горбач у Німеччині*, керуючись патріотичною настановою ознайомити світ з нашим багатовіковим мовознавчим (філологічним у тому числі) доробком. Така ситуація призвела до того, що на сьогодні не те що широкий загал, але й значна частина спеціалістів-філологів має досить туманні уявлення про те, що в Україні на мовознавчій ниві робилося та що і ким було зроблено" [1, с. 553–554].

Нові яскраві сторінки у вивчення історії українського мовознавства вписав професор Й. О. Дзендзелівський. В одній із бесід ще 2001

року сам учений на запитання "Що вважаєте найосновнішим набутком у своєму житті?" – відповів: "Наукові праці в галузі української діалектології та історії мовознавства" [29, с. 3].

Зроблене дослідником у ділянці історії української мови та історії українського мовознавства значне за обсягом та цінне за науковими результатами. Він розробляв як загальноукраїнську тематику, так і регіональні закарпатські питання.

З огляду на регламентований обсяг статті тут зупинюся тільки на історії українського мовознавства ХІХ ст.**

Й. О. Дзендзелівський опублікував низку розвідок про життєвий шлях та творчий набуток визначних українських лінгвістів ХІХ ст. – О. Павловського, Я. Головацького, І. Вагилевича, Є. Желехівського, М. Руберовського, маловідомих і по сьогодні українських учених, зокрема Т. Витвицького, закарпатських філологів Ю. Венеліна-Гуцу, М. Лучкая, В. Довговича.

Частина з цих праць ювілейні. Проте в таких публікаціях Й. О. Дзендзелівський не обмежувався констатацією загальновідомих фактів з життя і творчості ювілярів, а подавав нові, раніше не відомі матеріали. Яскравим доказом цього служать розвідки, присвячені О. Павловському.

Павловський Олексій Павлович (1773 – після 1826)

Нове про О. Павловського, автора першої друкованої граматики української мови (СПб, 1818), містять 2 статті Й. О. Дзендзелівського – "Видатний український філолог" (1968) [3, с. 43–50] та "З життя і діяльності О. П. Павловського" (1975) [7, с. 284–290]. Згодом обидві розвідки передруковано в збірнику

* Ідеться про перевидану О. Горбачем у Німеччині значну кількість раритетів мовознавчої україністики – граматику "Адельфотес" (1591); граматику Лаврентія Зизанія (1596), граматику М. Смотрицького (1619), граматику О. Павловського (1818), граматику М. Лучкая (1830), "Малоруско-німецький словар" Є. Желехівського та С. Недільського (1882–1886), працю М. Возняка "Грамматика Лаврентія Зизанія 1596 р." (1911), граматику В. Сімовича (1917), "Нариси історії української мови" П. Бузука (1927), книгу "Українська фраза" П. Сулими (1928), "Історичний словник українського язика" С. Тимченка (1930–1932), "Покажчик з української мови. Матеріали по 1929 рік" Л. Червінської та А. Дикого (1929–1930)", "Нариси з української синтакси (у зв'язку з фразеологією та стилістикою)" С. Смерчинського (1932) та ін.

** Повніше висвітлення теми, включно з ХVІІІ та ХХ ст., планую подати в окремій публікації.

праць Й. О. Дзензелівського “Загальне і слов’янське мовознавство” (Львів, 1996) з дещо зміненими назвами: перша стаття тут називається “Нове про О. Павловського”, а друга – “З життя та діяльності О. П. Павловського. До 200-річчя з дня народження О. П. Павловського”. В обох статтях, написаних на підставі документів, виявлених в архівах переважно Санкт-Петербурга, вперше оприлюднено багато нових, підтверджено чи заперечено ряд давніших припущень та уточнено немало моментів з життя і діяльності О. Павловського:

1. Своїми архівними даними Й. О. Дзензелівський підтвердив у 1968 році основні висновки, здобуті Ю. Шевельовим у США ще 1958 року іншим способом – шляхом аналізу мовного матеріалу граматики. Ці висновки були оприлюднені у статті Ю. Шевельова “Die Grammatik der kleinrussischen Mundart” von Pavlovskij und ihr Autor” (надр. в “Zeitschrift für slavische Philologie”. – 1958. – Bd. 27. – S. 49–88) (Wiesbaden). Згодом ця праця була передрукована українською мовою під назвою “Грамматика”, що належить до історії літератури (“Грамматика малоросійського нарiччя” Павловського та її автор”) у журналі “Слово” (Збірник 2. – Нью-Йорк, 1964. – С. 177–197).

Були підтверджені, зокрема, такі висновки Ю. Шевельова:

а) що О. Павловський родом не з Росії, а з України: за Ю. Шевельовим, він дворянин з Путивельщини; Й. О. Дзензелівський, на відміну від Ю. Шевельова, окреслив точне місце народження – с. Шутовка Путивльського повіту Курської губернії. Село кілька разів змінювало назву – Сучкине, Сучкина, Сучкина Слобода, Бровцино. За радянських часів перейменовано на Соснівку. За сучасним адміністративним поділом село Соснівка входить у Глухівський район Сумської області [8, с. 373];

б) що він був не росіянин, а українець. Раніше, починаючи від О. Пипіна (далі А. Лященко, С. Булич, І. Огієнко, Г. Левченко, В. Борковський, В. Ващенко, В. Чапленко, О. Тисовський, Г. Їжакевич, П. Плющ, А. Москаленко, П. Тимошенко, Г. Гнатюк, П. Горецький та ін.), домінувала думка, що О. Павловський росіянин, який тільки деякий час (кілька років) проживав в Україні, де досконало вивчив українську мову;

в) що рідна мова О. Павловського – українська: за Ю. Шевельовим, це територія перехідних говірок від південно-східних до північних, тобто північно-полтавські чи південно-східні-чернігівські; за Й. О. Дзензелівським, це східнополіська говірка [8, с. 373].

2. Й. О. Дзензелівський заперечив деякі висновки Ю. Шевельова, а саме:

а) що О. Павловський родом з дворян. Й. О. Дзензелівський довів, що він з “вольных малороссиян”, не володів ніякою власністю (кріпаками, землями, поселеннями), його батько був наглядачем

монастиря Богородицька Глинська Пустош у Курській губернії (цей монастир знаходився близько від рідного села О. Павловського Шутовки (за 2,5–3 км). За Й. О. Дзензелівським, предки О. Павловського, ймовірно, походили з козацького роду, а в селі Шутовка батько чи дід О. Павловського був захожою людиною [8, с. 373];

б) щодо дати написання граматики. За Ю. Шевельовим, це період 1792–1793 років, коли О. Павловський служив у Петербурзі. Приблизно таку ж дату (1791–1793 роки) визначив і М. Наконечний [24, с. 46]. На думку Й. О. Дзензелівського, у період 1791–1793 років О. Павловський був ще студентом, тому не міг працювати над граматику. Учений зробив припущення, що грамматика була написана десь між 1793–1797 роками, коли О. Павловський, хворіючи, перебував на утриманні вчительської семінарії в Санкт-Петербурзі і мав порівняно більше вільного часу. Ця дата співзвучна і зауваженню автора, висловленому 1822 року в праці “Прибавленіє къ грамматикѣ малоросійскаго нарѣчія. Или отвѣтъ на рецензію, сдѣланную на оную грамматіку” [СПб., 1922, с. 8], що грамматика написана “близ тридцяти лет назад” [8, с. 379].

3. Й. О. Дзензелівський виявив в архівах багато нових даних про життя і діяльність О. Павловського, яких не подавав Ю. Шевельов, зокрема:

а) встановив точно рік його народження – 1773;

б) довів, що О. Павловський отримав ґрунтовну освіту: протягом 1779–1789 рр. успішно навчався в Києво-Могилянській академії, у 1789–1793 рр. – у Санкт-Петербурзькій учительській семінарії, куди був направлений з Києво-Могилянської академії на казенний кошт за успішне навчання;

в) зазначив місце роботи та займані посади О. Павловського (спочатку працював учителем історії, а з 1797 р. – чиновником у різних установах, дослужився до високого чину надвального чиновника (у 1826 р.);

г) дав обґрунтовану (базовану на архівних документах) відповідь на питання, чому грамматика О. Павловського, яка була готова до друку ще 1805 року і подана на розгляд у Петербурзьку АН, так і не була опублікована за кошти академії, а з’явилася значно пізніше – 1818 року.

Й. О. Дзензелівський процитував протокол засідання Петербурзької АН за 20 травня 1805 року стосовно питання про граматику О. Павловського, у якому чітко зазначена причина відмови Петербурзької АН видати цю граматику під егідою академії, незважаючи на те, що “труд сей сам по себе похвален”:

“Член Академии Его Пр-во Иван Семенович Захаров... словесно объявил собранию, что труд сей сам по себе и похвален, но

Российская Академия, имеющая главным предметом своих упражнений вычищение и обогащение языка отечественного (тобто російської мови – В. С.), выдать сего сочинения в свет от своего имени не может, потому что оно с целию её занятий несоответственно” [3, с. 46];

На підставі вищесказаного Й. О. Дзендзелівський зробив висновок: “Така була формальна причина відмови Російської Академії надрукувати граматику О. Павловського, а по суті це був вияв великодержавницької політики царизму та реакційної частини інтелігенції. Очевидно, не випадково граматику О. Павловського було передано на розгляд саме І. С. Захарову, який хоч і був головою “Беседы любителей русского языка”, проте філологією не займався. Так, у 1793 р. він був директором банку, у 1794 р. – віце-губернатором Могилівського намісництва, у 1796 р. – віце-губернатором Білостоцької губернії, у 1798 р. – астраханським губернатором тощо” [3, с. 46];

г) охарактеризувавши погляди О. Павловського на українську мову, діалектну основу нової української літературної мови, тобто окресливши його концепцію нової української літературної мови, Й. О. Дзендзелівський зробив висновок, що має важливе значення для історії української літературної мови та історії українського мовознавства. “Таким чином, – підкреслив учений, – коли згадати висловлену у передмові до “Граматики...” думку, що малоросійське нареччя є майже окремою мовою (за умов великодержавницької політики царизму сказати більш відверто О. Павловський, видно, не наважувався), і зіставити її з вибором як типових саме говорів південно-східної Київщини, то логічно можна прийти до висновку, що О. Павловський у своїй граматиці не просто хотів подати філологічний опис однієї з досить цікавих і важливих груп українських говорів, а цілком свідомо ставив і певною мірою вирішував значно складнішу проблему. О. Павловський, власне, висував ідею про те, що українська мова є окремою слов'янською мовою, і вважав, що діалектною основою української літературної мови мали б бути говірки південно-східної Київщини” [3, с. 48];

д) дослідник висловив припущення про те, чому О. Павловський після 1822 року, тобто після появи друком його “Прибавления...” – відповіді на рецензію М. Цертелєва, назавжди відмовився від публікацій на українську тематику. Тут зіграла роль і критична рецензія М. Цертелєва на його граматику, і загальна обстановка, у якій жив О. Павловський (на адресу О. Павловського, очевидно, від представників “офіційної” лінії, висловлювалися досить різкі, недобррозичливі та несправедливі твердження (у зв'язку з рецензією чи й незалежно від неї) [3, с. 48];

е) Й. О. Дзендзелівський спинився на деяких моментах граматики О. Павловського, на які досі або не звертали уваги, або якщо й звертали, то

побіжно. Розглянувши додаток до граматики – “Краткий малороссийский словарь”, учений прийшов до таких висновків:

1) частина словника “Слова, принадлежащих к Натуральной истории”, що включає 149 термінів, – це перша спроба в українському мовознавстві перекладного українсько-російського термінологічного словника [3, с. 49];

2) частина словника “Имена даемья при крещении”, що включає 139 українських імен (включно з варіантами) в перекладі російською мовою, становить інтерес для історії української ономастики;

3) частина словника “Фразы, пословицы и приговорки Малороссийския”, де подано 146 українських народних приказок, прислів'їв та інших фразем у перекладі російською мовою, є першим українсько-російським (і взагалі українським) фразеологічним словником [3, с. 49]. Необхідно додати, що це твердження Й. О. Дзендзелівського правильне стосовно друкованих словників, бо першою рукописною фразеологічною українською збіркою вважається збірка Климентія Зіновієва (кін. 17 – поч. 18 ст.);

є) Й. О. Дзендзелівський звернув увагу на думки О. Павловського про пріоритетне значення мови для пізнання етнології, історії та географії будь-якої країни тощо. Ці думки, висловлені в граматиці та інших працях вченого, в своїй основі не втратили актуальності й сьогодні. У граматиці О. Павловський, зокрема, підкреслив: “Самое обстоятельное познание урочищъ, упражненій, обрядовъ, нравовъ какаго бы ни было народа объясняется наилучше познаниемъ его языка” [25, с. 113; 3, с. 49];

ж) Й. О. Дзендзелівський акцентував також увагу на міркуванні О. Павловського про мовний характер деяких пам'яток періоду Київської Русі. О. Павловський в граматиці наголосив: “Читая Историю летописца ... Нестора, я во многихъ мѣстахъ чувствовалъ, что надобно бы знать языкъ Малороссіянь. Историю древнихъ народовъ, между прочимъ, отъ того намъ кажется неясною, что мы не имѣемъ подобныхъ Грамматикъ, писанныхъ въ ихъ времена” [25, с. 112–113; 3, с. 49]. Як бачимо, О. Павловський вважав, що в мові літопису Нестора відбиті риси української мови, таким чином, це пам'ятка давньокиївська, староукраїнська, а не російська, як пізніше, в середині 19 ст., стверджував російський історик М. Погодін, а згодом у кінці XIX – на початку XX ст. російський лінгвіст О. Соболевський.

Навівши підсумкове міркування Й. О. Дзендзелівського зі статті “З життя та діяльності О. П. Павловського. До 200-річчя з дня народження О. П. Павловського”, вкажемо на наукове значення його публікацій про О. Павловського: “Викладені не відомі досі відомості про життя та діяльність О. Павловського дозволяють повніше і глибше збагнути мовознавчі

та інші праці цього визначного для свого часу українського філолога, який у складних умовах того часу зайнявся описом рідної мови і поклав початок вивченню нової української літературної мови” [8, с. 379].

Публікації Й. О. Дзензелівського про О. Павловського отримали високу оцінку авторитетних учених зі світовим ім'ям, таких як Ю. Шевельов (США), О. Горбач (Німеччина) та ін.

Так, Ю. Шевельов у листі до Й. О. Дзензелівського з США від 29 травня 1991 року повідомив про те, що його перше знайомство з ужгородським ученим відбулося заочно ще 1968 року через статтю про О. Павловського. У зв'язку з цією працею у Ю. Шевельова склалося уявлення і про самого дослідника. В листі Ю. Шевельов писав: “Не знаю, чи Вам відомо, що ми були в одній темі співробітниками і я писав про Вас. Кажу про “Граматику” Павловського. 1958 року я опублікував німецькою мовою в “Цайтшріфт фюр славіше філологі” статтю про Павловського (головним редактором журналу був тоді ще Фасмер, мій добрий приятель і покровитель). Я не міг мати доступу до архівів Радянського Союзу, зрозумілих причин. Виключно на підставі тексту “Граматики” й складу її словника я висунув тезу про те, що Павловський був українець, і кілька гіпотез, серед них про рідну місцевість Павловського. Минуло 10 років, і Ви, мабуть, не знавши моєї статті, надрукували в “Мовознавстві” Вашу, яка потверджувала мої головні висновки і де в чому виправляла побічні” [2, с. 657]. Далі Ю. Шевельов повідомив, що згодом, вже 1971 року, передрукував свою розвідку про О. Павловського в збірнику вибраних праць “Teasers and Appeasers”, який вийшов у Німеччині. При передруку було враховано нові дані про О. Павловського та його граматику, опубліковані в праці Й. О. Дзензелівського 1968 року. У листі Ю. Шевельов зазначив: “До неї (статті Ю. Шевельова – В. С.) я додав кілька сторінок постскриптуму, головне про Вашу статтю” [2, с. 657].

Після ознайомлення зі статтею ужгородського вченого про О. Павловського у Ю. Шевельова ще 1968 року склалася висока думка про нього. У листі до Й. О. Дзензелівського 1991 року Ю. Шевельов писав: “Отже, бачите, наше знайомство почалося ще тоді. А ще перед тим я дійшов переконання, що Ви належите до – не таких уже численних – справжніх (підкреслення автора – В. С.) мовознавців на Україні” [2, с. 657].

Довгович Василь (справжнє прізвище Довганич) (1783–1849)

Уже перебуваючи на пенсії, у 2003 р. Й. О. Дзензелівський у співавторстві з закарпатськими вченими Ю. Саком та Я. Штернбергом опублікував монографію “Василь Довгович – зачинатель досліджень угорсько-українських та

угорсько-російських лексичних сходжень” [19]. Книга була присвячена 220-ій річниці від дня народження Василя Довговича, визначного закарпатського письменника, філософа, етнографа, церковного та громадського діяча першої половини XIX ст., одного з фундаторів і першого закарпатського русина – члена-кореспондента Угорської АН (з 1832 р.).

Рукопис пам'ятки виявив ужгородський історик, проф. Я. Вароді-Штернберг в архіві Угорської АН. Закінчення праці знайдено на прохання Й. О. Дзензелівського там же проф. Моканем.

У монографію ввійшли: а) ґрунтовне дослідження Й. О. Дзензелівського та Ю. Сака про словник В. Довговича; б) публікація рукописного словника В. Довговича “Про слова, які звучанням або ж і значенням подібні в угорській та руській мовах”; в) наукові коментарі Й. О. Дзензелівського до словника В. Довговича.

Як зазначено в передмові книги, словник В. Довговича укладався протягом тривалого періоду, а закінчений був у 1835 році. Словник містить 378 статей. Професор Й. О. Дзензелівський, проаналізувавши весь матеріал, встановив, що з 378 словникових статей близько 240 слов'янізмів, серед яких є й давні українізми чи східнослов'янізми, засвоєні уграми в IX ст. ще до їх приходу в басейн Тиси та середнього Дунаю, а є й такі українізми, які засвоєні пізніше, вже на новій батьківщині угорців. Зазначені також і інші слов'янізми, наявні в угорській мові, – словакізми, сербізми, хорватизми, болгаризми.

Й. О. Дзензелівський наголосив на значенні словника: “Розглядуваний рукопис являє собою по суті своєрідний етимологічний словник, причому досить поважного обсягу. Хронологічно це перша спроба етимологізування гунгаризмів у закарпатоукраїнських говорах та східнослов'янізмів в угорській мові” [19, с. 6]. І далі: “Своїм етимологічним словником В. Довгович започаткував ґрунтовне наукове студювання угорсько-українських чи навіть східнослов'янських, а фактично угорсько-слов'янських мовних взаємозв'язків на рівні лексики” [19, с. 6]. І ще: “Нововиявлена праця В. Довговича є цікавою і дуже важливою сторінкою історії і українського, і угорського мовознавства, яка заслуговує на публікацію та найуважливіше дослідження” [19, с. 8].

Нові сторінки з історії мовознавства на Закарпатті першої половини 19 ст. відкривають публікації Й. О. Дзензелівського, присвячені М. М. Лучкаю (1789–1843) та Ю. І. Венеліну-Ґуці (1802–1839):

а) 1986 року у співавторстві з проф. Я. І. Штернбергом у журналі “Дукля” (тоді Чехословаччина) з'явилося повідомлення про чотиримовний словник Михайла Лучкая (Дукля. – 1986. – № 6. – С. 57–62). Рукопис праці виявлено в Закарпатському обласному державному архіві. Цей перекладний русько-латинсько-угорсько-

німецький словник укладено в 1840 році на основі священних і літургійних книг;

б) визначному закарпатському вченому першої половини 19 ст. Ю. І. Венеліну-Гуці присвячена розвідка “Ю. І. Гуца-Венелін про деякі питання освіти і правопису у східних слов’ян”, що як доповідь прозвучала 1989 року на науковій конференції в Ужгороді, приуроченій 150-річчю від дня смерті вченого.

Головацький Яків Федорович (1814 – 1888)

Професор Й. О. Дзензелівський виявив в архівах і опублікував значну джерелознавчу базу з історії українського мовознавства. Зокрема, видано й досліджено діалектний словник Я. Головацького “Матеріали для словаря Малорусского нарѣчя, собранныя в Галиціи и въ Сѣверовосточной Венгріи...”, укладений у 1857–1859 роках, що вважається одним із перших найбільших українських діалектних словників [4, с. 311–612]. Публікація здійснена у Пряшеві (тоді Чехословаччина) 1982 року в співавторстві із пряшівською дослідницею Зузаною Ганудель.

Монографія обсягом 300 стор. містить 2 частини: 1) дослідження про словник (с. 311–350), 2) передрук словника як пам’ятки (с. 351–612). Працю виявлено у відділі рукописів Наукової бібліотеки АН Російської Федерації в Санкт-Петербурзі. Словник не закінчений, містить слова на літери А–З (до слова Зятцѣйко). У ньому біля 10 тис. словникових статей. Він фіксує лексику і фраземіку південно-західного українського наріччя. За типом це перекладний українсько-російський словник. Оскільки при значній кількості специфічних етнографізмів використано енциклопедичні тлумачення, словник кваліфікують як діалектологічно-етнографічний [4, с. 325].

Важливе наукове значення для історії українського мовознавства мають відомості, представлені в ґрунтовному дослідженні про словник Я. Ф. Головацького, – про історію його появи, джерельну базу словника, засади його побудови тощо.

Описуючи історію появи словника Я. Ф. Головацького, дослідники відзначили, що а) ідея створити диференційний діалектний словник української мови могла зародитися під впливом відомого галицького історика Д. Зубрицького та І. І. Срезневського, з яким Я. Головацький підтримував зв’язки десь з кінця 30-их років XIX ст. [4, с. 313–314]; б) 1857 р. Я. Головацький надіслав до Російської АН в Санкт-Петербург на ім’я акад. І. І. Срезневського частину словника на літери А–Б [4, с. 314]; в) наступна частина словника на літери В–З була надіслана в Петербурзьку АН у 1859 р. [4, с. 315]; г) Я. Головацький підготував свій словник до друку і сподівався на його публікацію Російською АН, проте з невідомих причин праця не була видана [4, с. 317–318]; г) простежено зв’язок словника

Я. Ф. Головацького з працею “Словарь малорусского наречия” О. С. Афанасьєва-Чужбинського (1856 р.). Я. Головацький почав укладати свій словник за лексичними матеріалами, зібраними в південно-західному наріччі (Галичина, Буковина, Закарпаття), як доповнення до словника О. С. Афанасьєва-Чужбинського, тобто його словник мав диференційний характер по відношенню до словника О. С. Афанасьєва-Чужбинського [4, с. 315–316]; д) джерелами словника Я. Головацького служили його власні лексичні записи, фольклорні друковані й рукописні матеріали (збірник пісень Вацлава з Олеська (Львів, 1833), “*Ruskoje wesile*” Й. Лозинського (Перемишль, 1835), збірник пісень Жеготи Паулі (т. 1–II, Львів, 1839–1840), альманах “*Русалка Дністрова*”, фразеологічна збірка Г. С. Ількевича тощо); а також (не виключено) лексичні матеріали інших збирачів, зокрема Й. Скоморовського, який підготував рукописний п’ятитомний українсько-польський словник (на 215 аркушів) і який надіслав Я. Головацькому перший том свого словника [4, с. 322], е) повний словник Я. Головацького мав би мати близько 35 тис. слів, а підготовлена частина на літери А–З включала за підрахунками автора 9946 статей [4, с. 322].

Й. О. Дзензелівський та З. Ганудель подали загальну характеристику словника Я. Головацького, відзначивши, що: а) словник досить докладно фіксує діалектну лексику, зокрема загальноновживану, побутову та суспільно-політичну, проте термінна лексика тут представлена бідно [4, с. 323]; б) поряд з апелюваннями тут зафіксовані народнорозмовні власні назви – чоловічі і жіночі імена; в) у словнику значна кількість оригінальних діалектизмів, не відзначених словниками Є. Желехівського, за ред. Б. Грінченка та ін.; г) тут засвідчено 324 специфічні південнокарпатські (закарпатські) діалектизми, а з варіантами їх понад 460 [4, с. 323]; г) на противагу практиці переважної частини українських лексикографів середини XIX ст. Я. Головацький не ввів до свого словника штучно утворених (“кованих”) слів (як О. С. Афанасьєв-Чужбинський, О. Партицький, Ф. Піскунов та ін.) та слів, вибраних із писаних пам’яток, а в живій мові вже не вживаних та застарілих (як О. С. Афанасьєв-Чужбинський, К. Шейковський, М. Закревський та ін.) [4, с. 323]; д) широко подано фраземний матеріал [4, с. 323–324].

Й. О. Дзензелівський та З. Ганудель, зупинившись на семантичній, граматичній, стилістичній розробці слів у словнику Я. Ф. Головацького, дійшли таких висновків:

1) Я. Головацький дав ґрунтовну семантичну кваліфікацію реєстрових слів, набагато докладнішу, ніж у словнику О. С. Афанасьєва-Чужбинського; велика кількість слів подана з 2–3, чимало з 4, 5, 6 та 7 значеннями;

2) укладач застосував різні способи пояснень слів: а) переважна більшість реєстрових українських слів пояснена російськими відповідниками; б) де важко підібрати російський відповідник, застосовано енциклопедичні пояснення; такі тлумачення подано при специфічних етнографізмах. “Значна кількість енциклопедичних пояснень специфічних етнографізмів (різних речей побуту, народних обрядів, ігор, танців, звичаїв тощо) дає підстави з певними застереженнями назвати описувану працю діалектологічно-етнографічним словником”, – підкреслили дослідники [4, с. 325]; в) при ботанічних та зоологічних назвах подано латинські відповідники [4, с. 324];

3) граматична розробка слів у словнику Я. Головацького значно докладніша, ніж у словнику О. С. Афанасьєва-Чужбинського [4, с. 326–328];

4) стилістична кваліфікація слів здійснена за допомогою ремарок ласк., ум. ласк., смяг. сл., шут., насм., бран. сл.;

5) українська частина словника передана етимологічним правописом М. О. Максимовича;

6) до значної кількості слів наведено контекст. Переважна більшість ілюстрацій фольклорного характеру – речення з народних пісень, коломийок, казок, українські прислів'я, приказки тощо. Документовані цитати з творів художньої літератури, зокрема західноукраїнської, в словнику відсутні [4, с. 329].

Й. О. Дзензелівський і З. Ганудель вказали на наукове значення опублікованої ними праці: “Я. Ф. Головацький готував досить докладний і як для свого часу досконалий регіональний українсько-російський словник сучасних йому говорів Галичини, Буковини та Закарпаття. Хронологічно це один із перших наших власне діалектологічних словників, своїм розміром він перевершує всі українські опубліковані і відомі рукописні праці такого типу. У цьому регіональному словнику вміщено велику кількість специфічно діалектної лексики, яка досі ще не фіксувалася наявними друкованими джерелами і яка вперше вводиться в науковий обіг” [4, с. 329–330].

І далі: “Цінність та важливе наукове значення і для нашого часу цієї пам'ятки в тому, що вона дає широку й об'єктивну інформацію про лексико-семантичну систему південно-західного українського наріччя середини XIX ст. і своїм високоякісним фактичним матеріалом істотно розширює арсенал та можливості лексикологічних досліджень не лише в галузі україністики. Можна лише пошкодувати, що ця безперечно визначна праця видатного нашого вченого залишилася незакінченою і в свій час не була опублікована” [4, с. 330].

Доцільно відзначити, що словник Я. Ф. Головацького представлений в праці І. В. Сабадоша про українську діалектну лексикографію [27, с. 99–100].

Вагилевич Іван Миколайович (1811 – 1866)

Й. О. Дзензелівський присвятив 7 розвідок І. Вагилевичу, у яких розглядає україністичні та полоністичні праці одного з діячів “Руської трійці”.

Працюючи над проблемою “І. Вагилевич як дослідник української мови”, учений

1) проаналізував працю І. Вагилевича про іншомовні запозичення в українській мові, що під назвою “Zywioly obse” входила як 7-ий підрозділ до багатопланової рукописної монографії І. Вагилевича “Rozprawy o Języku południowo-ruskim” (1841–1843). Рукопис пам'ятки зберігається в Санкт-Петербурзі в рукописному відділі Бібліотеки АН Російської Федерації у фонді А. Петрушевича. Загальний опис пам'ятки подав ще 1936 року М. Возняк у праці “Розвідки Івана Вагилевича про українську мову” (вміщена у книзі: У століття “Зорі” Маркіяна Шашкевича (1834–1934). Нові розшуки про діяльність його гуртка, ч. II. – Львів, 1936. – С. 258–324);

2) уперше опублікував як пам'ятку ту частину вищезазначеної розвідки І. Вагилевича “Zywioly obse”, у якій іде мова про переймання зі слов'янських мов [10, с. 160–175]. В опублікованій частині праці “Zywioly obse” І. Вагилевич розглянув понад 1300 іншомовних запозичень в українській мові.

Проблема “І. Вагилевич про іншомовні слова в українській мові” опрацьована в трьох розвідках Й. О. Дзензелівського: перша “И. Н. Вагилевич о венгерских и других иностранных наслонениях в украинском языке” з'явилася 1977 року в Ужгороді [12, с. 22–23], друга “І. М. Вагилевич – перший дослідник іншомовних запозичень в українській мові” опублікована в Гомелі (Білорусь) 1980 року [11, с. 113–114], третя “І. Вагилевич – перший дослідник іншомовних запозичень в українській мові (Переймання зі слов'янських мов)” надрукована в Польщі 2000 року [10, с. 157–177].

У зазначених працях Й. О. Дзензелівський зробив важливі висновки:

а) І. Вагилевич – перший дослідник іншомовних запозичень в українській мові, оскільки його праця “Zywioly obse” написана на 60 років раніше від словників В. Доманицького “Словарик пояснення чужих та не дуже зрозумілих слів” (К., 1906) та З. Кузелі і М. Чайковського “Словар чужих слів. 12000 слів чужого походження в українській мові” (Чернівці, 1910), які раніше вважалися першими спробами характеристики іншомовних запозичень в українській мові [10, с. 157]. Додамо, що цінні відомості про запозичення в українській мові містить і книга І. Огієнка “Иноземные элементы въ русскомъ языкѣ. История проникновения заимствованныхъ словъ въ русскій языкъ”, що вийшла в Києві 1915 року обсягом 136 стор.;

б) праця І. Вагилевича про запозичення поважна за обсягом, тут проаналізовано близько 1700 слів, серед яких широко представлена юридична та наукова лексика, лексика з життя інтелігенції, міста тощо [10, с. 158];

в) І. Вагилевич розглянув різні переймання, як слов'янські (старослов'янські, польські, болгарські, російські, словацькі, чеські, іллірійські (хорватські), так і неслов'янські (грецькі, латинські, гебрайські, турецькі, румунські, угорські, німецькі, індійські, скандинавські, французькі, італійські, албанські тощо);

г) при аналізі матеріалу І. Вагилевич керувався певними теоретичними засадами стосовно запозичень: 1) розрізняв двоякі запозичення – з чужих мов та зі споріднених, тобто слов'янських; 2) вказував на дві форми запозичень (усну і писемну); 3) вирізняв безпосередні впливи і посередні переймання;

г) І. Вагилевич перший в українському мовознавстві встановив фонетичні особливості іншомовних слів, зокрема старослов'янізмів, полонізмів, а щодо русизмів ще й граматичні ознаки [10, с. 159];

д) у своєму дослідженні І. Вагилевич уперше зафіксував значну кількість іншомовної лексики. Так, серед розглянутих запозичень з латинської, німецької, російської, французької та італійської мов лише на літеру А 104 слова.

Вилучивши з цієї групи слова, відзначені в інших словниках (Т. Витвицького 1849 р., "Історичному словнику українського язика" Є. Тимченка (Київ–Харків, 1930–1932) та "Словнику української мови XVI – першої половини XVII ст." (Львів, 1994), Й. О. Дзензелівський до тих, що вперше зафіксовані в праці І. Вагилевича, відніс 35 слів: *абдикація, аберація, абнормітет, абомінація, абсенція, абстракція, абстиненція, абсурд, аванже, авторизація, арегат, адаптовати, адверсовати, адепт, адитамент, адмоніція, акомодация, акурат, алегат, алегро, аляя, алюзія, амант, амбасада, ампутовати, аномаль, анса, апартамент, апарте, апартинер, апроксимация, аркана, арогация, артефакт, асиміляція* [10, с. 176];

е) у праці значно ширше і докладніше опрацьовані латинізми та церковнослов'янізми, дещо менше германізми, ряд зауважень викликають французькі та італійські етимології І. Вагилевича, його міркування про російські, словацькі, болгарські та іллірійські (хорватські) впливи на українську мову [10, с. 177];

є) розглянувши в праці 1843 року 1700 запозичень в українській мові, І. Вагилевич істотно "збагатив відомості про лексичний склад української мови першої половини XIX ст. і суттєво доповнив матеріали майже одночасно

укладеного словника Теодора Витвицького" [10, с. 176].

У підсумку Й. О. Дзензелівський підкреслив значення праці: "Хоч І. Вагилевич у дослідженні описуваного питання й не мав попередників і література про українську мову, у тому числі й про її словник, на той час була більш ніж скромна, проте його дослідження заслуговує уваги й сьогодні, причому не лише з погляду історії українського мовознавства" [10, с. 176].

До заслуг Й. О. Дзензелівського як дослідника україністичної спадщини І. Вагилевича відносимо й те, що він уперше надрукував ще одну рукописну працю І. Вагилевича – його українсько-польський фразеологічний словник 1843 року.

Розвідка "Українсько-польський фразеологічний словник Івана Вагилевича" вперше була опублікована 1979 року в Польщі (Studia z Filologii Polskiej i Słowianskiej. – Т. XVIII. – 1979. – S. 177–184), вдруге з'явилася в збірнику Й. О. Дзензелівського "Українське і слов'янське мовознавство" [14, с. 464–471].

Публікація складається з 2-х частин – загальної характеристики фразеологічного словника І. Вагилевича [14, с. 464–466], публікації пам'ятки [14, с. 466–471].

Словник знайдено в Санкт-Петербурзі в рукописному відділі Бібліотеки АН Російської Федерації в архіві А. Петрушевича. Його було додано до багатопланової рукописної монографії І. Вагилевича "Rozprawy o języku południoworuskim" (1843), яка присвячена українській мові, її генезі, говорам української мови, зокрема південно-західним, стосункам української мови з іншими слов'янськими та сусідніми неслов'янськими мовами. Монографія не закінчена. Праця має 4 додатки, два з них – словники: один під назвою "Idyotykon" (лл. 121–158), а другий – "Idyotyzmy" (лл. 159–162). Хоча докладну характеристику "Rozpraw..." подав М. Возняк ще 1936 року, проте додатки він залишив поза увагою [14, с. 464–465].

Увесь словник містить 240 фразем. Це перекладний українсько-польський фразеологічний словник. Фактаж дібрано з живої народної мови Галичини. Переважна більшість фразем досі ніде не подавалася, тільки незначна кількість зафіксована пізнішими словниками, зокрема, деякі з них виявлені в капітальній праці І. Франка "Галицько-руські народні приповідки" (I–II, Львів, 1901–1910) [14, с. 465]. І в цьому, як підкреслив Й. О. Дзензелівський, "важлива наукова цінність" збірки [14, с. 466]. "Вона істотно поповнює наші відомості про фразеологію південно-західних українських говорів першої половини XIX століття", – підсумував учений [14, с. 466].

Полоністичні праці І. Вагилевича в опрацюванні Й. О. Дзензелівського також

відкрили нові сторінки історії мовознавства, зокрема славістики.

Й. О. Дзендзелівський ще 1981 року зауважив, що один з діячів “Руської трійці” І. Вагилевич має заслуги і в “полоністиці, хоча ця частина значної за обсягом і багаті за змістом багатогранної наукової діяльності вченого й досі залишається не тільки невивченою, а й взагалі невідомою широкій науковій громадськості. Він підкреслив: “В інтересах історії славістичної науки, зокрема вивчення польсько-українських наукових взаємозв’язків середини ХІХ ст., рукописна полоністична спадщина І. Вагилевича варта спеціального уважного дослідження” [9, с. 485].

Й. О. Дзендзелівський опрацював такі питання зі значного полоністичного доробку І. Вагилевича:

а) Іван Вагилевич як редактор другого видання словника польської мови С. Б. Лінде, що під назвою “Słownik języka polskiego” вперше надрукований у 6-ти томах у Варшаві протягом 1807–1814 років, а вдруге перевиданий у Львові у 1854–1860 роках;

б) уперше надрукував рукописну працю І. Вагилевича з полоністики.

Проблемі “І. Вагилевич як редактор словника С. Б. Лінде” присвячено 2 розвідки Й. О. Дзендзелівського: перша стаття “Іван Вагилевич і словник С. Б. Лінде (з історії українсько-польських наукових зв’язків)” вийшла 1981 року в Польщі в “Prace Filologiczne” (Т. ХХХ. – С. 143–174) (ця стаття передрукована 1996 року в збірнику праць вченого “Українське і слов’янське мовознавство” [9, с. 472–501]; вдруге ця ж праця уже в перекладі російською мовою опублікована 1983 року в журналі “Советское славяноведение” (№ 6. – С. 100–110), але без додатка, що був у першій україномовній публікації в Польщі.

Як відомо, над львівським перевиданням словника С. Б. Лінде працювала група редакторів під керівництвом відомого польського історика і видавця пам’яток Августа Бельовського. До складу групи входили І. Вагилевич, Ян Залуський, Дионісій Зубрицький, Феліціан Лобеський, Кароль Шайноха та Станіслав Пшиленцький. Друге видання суттєво відрізняється від першого. У ньому враховано доповнення і корективи самого С. Б. Лінде та всіх 7-ми редакторів.

У праці Й. О. Дзендзелівського докладно проаналізована редакторська робота І. Вагилевича. Провівши надзвичайно важку й скрупульозну роботу, зіставивши текст першого (варшавського) й другого (львівського) видань словника С. Б. Лінде, Й. О. Дзендзелівський встановив, що І. Вагилевичеві належить 1240 редакторських вставок – різних доповнень, уточнень, виправлень тощо, з них у т. I – біля 110 слів; у т. II – понад 150; у т. III – біля 130; у т. IV – біля 180; у т. V –

біля 420; у т. VI – понад 250 слів. Це набагато більше, ніж в усіх останніх шести редакторів разом узятих [9, с. 472–473].

Як зауважує Й. О. Дзендзелівський, редакторські поправки І. Вагилевича стосуються всіх сторін словника – його основного реєстру, пояснення, граматичної розробки реєстрових слів, ілюстративної частини, етимологічного аспекту словника та ін. [9, с. 474]. Розглянувши конкретну редакторську роботу І. Вагилевича, Й. О. Дзендзелівський встановив, що І. Вагилевич:

1) поповнив реєстр словника 94 словами та варіантами;

2) найбільше з-поміж інших редакторів попрацював над удосконаленням семантичної розробки реєстрових слів;

3) багато зробив щодо посилення та розширення етимологічного аспекту словника (додав значну кількість етимологій реєстрових слів (запозичення з грецької, латинської, німецької, скандинавських, готської, румунської, французької, італійської, чеської, гебрійської мов тощо); значно розширив коло українських паралелей і взагалі інформацію про україніку; до польських реєстрових слів додав багато відповідників з різних мов. За підрахунками Й. О. Дзендзелівського, І. Вагилевич додав усього понад 370 відповідників, у т. ч. старослов’янських – біля 120, українських слів – біля 60, російських – понад 40, польських (і старопольських) – понад 20, чеських – понад 20, німецьких – понад 20, готських – 4, литовських – 11, румунських – 10 та ін. [9, с. 484] та ін.

У підсумку Й. О. Дзендзелівський дав оцінку роботи, проведеної І. Вагилевичем: “І. Вагилевич як один з редакторів другого видання словника С. Лінде кваліфіковано здійснив значну за обсягом багатопланову роботу, чим сприяв певному поліпшенню наукової досконалості цієї, безперечно, видатної в історії польської лексикографії і взагалі в історії польської культури праці” [9, с. 485].

Й. О. Дзендзелівський уперше надрукував рукописну полоністичну працю І. Вагилевича “Linde pod względem jego stanowiska w filologii”, написану в 50-их роках ХІХ ст., в якій подано докладний аналіз теоретичної передмови до лексикографічної праці С. Б. Лінде “Słownik języka polskiego”. Цю пам’ятку вчений виявив у рукописному відділі бібліотеки ім. В. Стефаника у Львові.

Праця І. Вагилевича про С. Б. Лінде, написана польською мовою, ввійшла як додаток до статті Й. О. Дзендзелівського “Іван Вагилевич і словник С. Б. Лінде (з історії українсько-польських наукових зв’язків)”, уперше надрукованої 1981 року в Польщі в “Prace Filologiczne” (Т. ХХХ). Передрук цієї статті див. [15, с. 487–501].

Оскільки, як стверджує Й. О. Дзендзелівський, теоретична передмова С. Б. Лінде майже не розглядалася в літературі, за винятком Й. Добровського, то “з точки зору історії науки знайдений рукопис І. Вагилевича “Linde pod względem jego stanowiska w filologii”, безперечно, становить значний інтерес не лише тому, що він певною мірою розширює наші відомості про словник С. Лінде та самого автора; важливий він і тим, що є показником загального стану розвитку мовознавчої думки в 50-их роках XIX ст. в Польщі та Україні” [9, с. 486].

Витвицький Теодор (1783 (?) – 1862)

У 1997 р. Й. О. Дзендзелівським опубліковано рукописний польсько-церковно-слов'янсько-український словник Т. Витвицького 1849 року, у якому докладно подана лексико-семантична система покутсько-буковинських говорів першої половини 19 ст. (зокрема говорів північної Городенківщини, що на Івано-Франківщині). Ця книга з'явилася у Варшаві під назвою “Słownik polsko-cerkiewno-słowiańsko-ukraiński Teodora Witwickiego z połowy XIX wieku”. Працю виявлено у відділі рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України. Словник містить 20000 польських словникових статей, проте український та церковнослов'янський реєстри тут у декілька разів більші. Автором праці був Теодор Витвицький, священник з села Делешове, тепер Городенківського району Івано-Франківської області.

Книга обсягом 611 стор. складається з передмови наукового редактора видання відомого польського мовознавця Януша Рігера, дослідження про словник Т. Витвицького Й. О. Дзендзелівського, тексту самого словника обсягом 394 стор. та “Індексу засвідчених українських та церковнослов'янських слів, їх фонетичних, акцентних і графічних варіантів та словоформ” (с. 396–611), підготовленого упорядником.

Рецензент видання львівська дослідниця Уляна Єдлінська (2000 р.) 1) передусім акцентувала на заслугах упорядника словника (це “величезна праця видатного вченого” [22, с. 579, 582], рукопис словника обсягом 667 стор. “дає можливість усвідомити, яку велику, тяжку працю треба було здійснити, щоб оригінал довести до публікації, пройшовши етап мозольного відчитування не скрізь чіткого тексту” [22, с. 581]; 2) докладніше зупинилася на змісті передмови Й. О. Дзендзелівського, у якій подано а) зібрані по крупинках дані про автора (був парохом у Делешові; видав церковні проповіді, займався активною громадською діяльністю, славився меценатством на освітні цілі; належав, очевидно, до русофільської течії, проявом чого стали елементи язичя в його словнику), б) історію укладання словника (рукопис був готовий до З'їзду руських учених у Львові 1849 р., але не був надрукований, ймовірно, через негативну рецензію Я. Головацького), в) джерела та

принципи укладання словника (підкреслено, що українська партія словника в основному взята з живого народного мовлення та мови інтелігенції); 3) наголосила на значенні словника для україністики та полоністики.

Словник, за оцінкою Й. О. Дзендзелівського, є “цінною пам'яткою культури, у ній вперше лексикографічно засвідчено таку велику кількість загальноживаних і діалектних українських слів першої половини XIX ст.”, він “є дуже важливим (якщо не найважливішим) джерелом для характеристики складу лексики української мови першої половини XIX ст.” [22, с. 581]. Праця має також “значне беззастережне джерельне значення для дослідження історії української і польської мов, для вивчення міжмовних контактів і українсько-польських культурних зв'язків” [22, с. 581].

Желехівський Євген Ієронімович (1844 – 1885)

Ще 1977 року в “Науковому збірнику Музею української культури у Свиднику” (тоді Чехословаччина) з'явилася невелика публікація Й. О. Дзендзелівського “До історії підготовки “Малоруско-німецького словаря” Є. Желехівського” [5, с. 239–248]. Розвідка складається з 2-х частин: 1) передмови Й. О. Дзендзелівського про значення словника Є. Желехівського, який у 2-х томах вийшов у Львові у 1882–1886 роках і належав до найбільших українських словників дореволюційного періоду (в реєстрі містив понад 64 тис. слів) (останній том видано у співавторстві з С. Недільським) [5, с. 239–240]; 2) публікації виявленого в архіві м. Загреб (тоді Югославія) листа Є. Желехівського до академіка В. Ягича від 28 червня 1876 року в оригіналі (німецькою мовою) та в перекладі українською мовою [5, с. 240–244].

Й. О. Дзендзелівський скваліфікував словник Є. Желехівського передусім як видатну лексикографічну працю, що й досі, незважаючи на багаті фактичним матеріалом праці І. Верхратського, В. Гнатюка, Ю. Кміта, М. Онишкевича та ін., “залишається найважливішим довідником про діалектну лексику південно-західних говорів”, що відіграла “дуже важливу роль у галузі правописної нормалізації української літературної мови” [5, с. 239].

Проте, як зауважує Й. О. Дзендзелівський, станом на 1977 рік, майже через 90 років з часу виходу словника, залишалося багато невідомого про історію його підготовки та засади укладання тощо [5, с. 239]. Інформацію про це дослідники черпали не з першоджерела (з матеріалів самого Є. Желехівського), а з других рук (передмови С. Недільського до 1-го тому словника, рецензії К. Шейковського в “Русском филологическом вестнике” (1885), праць О. Пипіна, В. Ягича, П. Горєцького, А. Москаленка, М. Худаши та ін.) [5, с. 239]. У передмові Й. О. Дзендзелівського пояснено причини появи листа галицького вченого до В. Ягича. Його написано після ознайомлення

Є. Желехівського з редактованим В. Ягичем журналом “Archiv für slavische Philologie”, перші два випуски якого з’явилися на той час.

Є. Желехівський передусім звернувся до В. Ягича з проханням опублікувати його словник на сторінках журналу “Archiv für slavische Philologie”. Він писав: “Після ознайомлення з Вашим вельми цінним виданням “Archiv für slavische Philologie” (зошит I–II) дозволив би собі ласкаво просити високоповажаного пана професора щодо прийняття до друку серед інших матеріалів, призначених для публікації в “Archiv für slavische Philologie”, також укладуваного мною словника” [5, с. 242].

Галицький учений подав редакторіві В. Ягичу певну інформацію про окремі питання тогочасної україністики, зокрема про праці П. Єфименка, П. Лукашевича, О. Огоновського, П. Житецького, М. Осадці, І. Нечуя-Левицького, А. Петрушевича, О. Котляревського. Такі ж дані були й про ряд міфологічних назв, які зафіксовані в українських джерелах і про які йшла мова в 1-ому томі журналу (Дунаво-Дунай, Корочун, Крак, Дажбог, Сторій, Власій-Волос, Симаргла, Див [5, с. 242–243].

Друга частина листа Є. Желехівського (основна), заради якої, за припущенням Й. О. Дзензелівського, і писався лист, призначалася для друку в журналі “Archiv für slavische Philologie”. Вона мала назву “Berich und Ansuchen” (“Повідомлення й прохання”) і містила коротку анотацію про українсько-німецький словник Є. Желехівського, над яким він працював уже три роки (з 1873 р.), та уклінне прохання до знавців української (у листі ще – русинської, рутенської) мови збирати народні лексичні матеріали та надсилати автору словника. “Все надіслане з вдячністю буде прийняте й використане, а прізвища шановних співпрацівників будуть відповідним чином відзначені у передмові до названої праці”, – писав Є. Желехівський [5, с. 243–244].

Цінність уперше опублікованого Й. О. Дзензелівським листа Є. Желехівського до В. Ягича полягає в тому, що цей лист служить першоджерелом інформації про словник Є. Желехівського, у ньому, зокрема в другій його частині, Є. Желехівський “сам характеризує свій словник і подає ряд нових важливих відомостей про засади його укладання, відбір використаних матеріалів тощо” [5, с. 240]. Так, з опублікованого листа випливає, що:

а) Є. Желехівський розпочав роботу над своїм українсько-німецьким словником у 1873 році, тобто десь за 10 років до того, як він почав виходити друком у 1882 році;

б) взірцем для вченого служили словники Й. Шмідта та К. Ц. Мронговіуша. Російсько-німецький словник Й. Шмідта уперше вийшов у Лейпцігу 1831 року під назвою “Russisch-deutsches und deutsch-russisches Handwörterbuch, mit Zuziehung des Wörterbuch der Russischen Akademie in Petersburg

bearbeitet von J. A. E. Schmidt”; друге видання з’явилося також у Лейпцігу 1843, а третє – 1868 року.

Польсько-німецький словник К. Ц. Мронговіуша під назвою “Ausführlichen polnisch-deutsch Wörterbuch” надрукований уперше в Кенігсберзі 1835 року; друге (доповнене) видання з’явилося 1837 року, а третє – 1854 р. [5, с. 244]. Є. Желехівський використовував перше видання словника Мронговіуша 1835 року [5, с. 243];

в) за структурою словник Є. Желехівського подібний до праці К. Ц. Мронговіуша, оскільки в ньому всюди (тільки за деякими винятками) вказано джерело запозичення слів; за обсягом словник мав наслідувати словники Й. Шмідта та К. Ц. Мронговіуша;

г) окреслюючи джерельну базу свого словника, Є. Желехівський відзначив, що 1) взяв за основу насамперед матеріали з фольклору й етнографії, використавши багаті друковані західноукраїнські збірники галицьких, буковинських, закарпатських етнографів, а також східноукраїнські етнографічні й фольклористичні джерела; 2) використав власні колекції [5, с. 243]; 3) прагнучи до максимальної повноти словника, включив до нього всі вирази живої розмовної мови, тобто народнорозмовну, діалектну лексику; 4) з метою забезпечення повноти праці включив професійну лексику; 5) планував також включити матеріали з творів кращих українських письменників; 6) мав на меті включити технічні терміни, хоча б у тій мірі, в якій вони досі зафіксовані в українській науковій літературі; 7) залучив застарілу лексику; 8) включив слова з інших мов [5, с. 243]; 9) хоча використані й попередні словники, однак Є. Желехівський зазначив, що до лексикографічних праць своїх попередників (Чужбинського, Закревського, Шейковського, Піскунова, Верхратського, Петрушевича, Партицького, Левченка, Юдича (?)) підходив з обережністю [5, с. 243];

г) сам автор кваліфікував свою працю як практичний, підручний словник, з огляду на це унікав усяких спеціальних коментарів, етимологічних пояснень, лише в окремих випадках залежно від обставин подавав коротенькі пояснення щодо походження слів [5, с. 243].

Хоча Є. Желехівський просив В. Ягича опублікувати ту частину його листа, у якій подавалася анотація про словник, проте цей лист не був надрукований в журналі В. Ягича [5, с. 239–240]. За даними Й. О. Дзензелівського, Є. Желехівський пізніше опублікував коротке “Заявлене в справі русько-німецького словаря” (Правда. – Річник XI (№ 17). – Львів, 1977. – С. 662–663). У 1880 р. він коротко повідомив про роботу над словником у журналі “Зоря” (№ 15, с. 208). Крім того, у 1882 році журнал “Зоря” подавав оголошення про передплату словника (Зоря. – 1882. – № 14. – С. 224; № 15. – С. 240) [5, с. 244, прим. 7].

Як бачимо, невелика за обсягом публікація Й. О. Дзензелівського про Є. Желехівського містить

важливий першоджерельний матеріал про фундаментальну працю цього вченого.

Доцільно відзначити, що публікація Й. О. Дзендзелівського про Є. Желехівського використана в першій колективній монографічній праці про Є. Желехівського “Євген Желехівський у національно-культурному відродженні України”, яка вийшла в Івано-Франківську 1999 року, однак застосування її неповне. У розділі “Зарубіжна критика про словник” В. Полек тільки сконстатував, що праця Й. О. Дзендзелівського: подає відомості про початок роботи над словником 1873 р., окреслює лексикографічні джерела та принципи, на основі яких складено український реєстр праці, вказує на народні і літературні джерела, які використані при складанні словника, зазначає лексикографічні праці – українські, німецькі, польські, які покладені в основу словника. Проте В.Полек не розкрив змісту цих відомостей [21, с. 130].

Федькович Юрій (Осип) Адальбертович (1834 – 1888)

У 1980 р. Й. О. Дзендзелівський у співавторстві з С. С. Штефуровським опублікував рукописний словник буковинських діалектизмів Ю. Федьковича. Стаття вийшла під назвою “Словник буковинських діалектизмів Юрія Федьковича (Про одну досі невідому галузь діяльності буковинського Кобзаря)” [20, с. 275–287]. Пам’ятку виявлено в рукописному відділі Бібліотеки АН Російської Федерації в Санкт-Петербурзі у фонді А. С. Петрушевича. Словник не датований.

У публікації подано загальну характеристику збірника слів Ю. Федьковича [20, с. 275–277] та надруковано “Сборничок рідших руських слів з Путилівського (русь-кімполунського) окола на Буковині” [20, с. 277–282], автором якого був Юрій Федькович (у кінці збірки є підпис “Зберавь Федьковичь”). Збірник налічує 80 слів з їх поясненням німецькою мовою. До більшості слів подані речення – ілюстративні матеріали українською мовою, що також перекладені по-німецьки. Переважна більшість наведених у збірнику буковинських діалектизмів фіксується вперше.

“Знайдений діалектологічний словник Ю. Федьковича становить значний інтерес не лише як свідчення про серйозні лексикографічні заняття його автора (про що досі не було відомо), а й як оригінальна діалектологічна праця, яка і в наш час зберігає своє наукове значення”, – наголошують Й. О. Дзендзелівський та С. С. Штефуровський [20, с. 276–277]. Вони висловлюють припущення, що Ю. Федькович підготував збірник для О. О. Партицького, а від нього він якимось чином потрапив до А. С. Петрушевича [20, с. 276].

У передмові до публікації автори докладніше охарактеризували лексикографічну сторінку діяльності Ю. Федьковича, відзначивши, що він 1) був одним із співробітників (кореспондентів) Є. Желехівського, про що свідчить “Спис В[ельми] п[оважних] помічників, котрі через прислане

матеріалів лексикальних причинили ся до збогачення “Малоруско-німецького Словара” у праці: Є. Желехівський “Малоруско-німецький словар” (т. 1, Львів, 1886, с. VII); 2) при підготовці київського видання прозової збірки “Повісті Осипа Федьковича. З переднім словом про галицько-руське письменство М. Драгоманова” (К., 1876) письменник разом з видавцем М. Драгомановим уклав словник діалектизмів з 133 слів, який додано до цього видання. Про це повідомив Осип Маковей у праці “Житєпись Осипа Юрія Гординського-Федьковича” (Львів, 1911): “Восени 1874 р. просив (М. Драгоманов – В. С.) його (Ю. Федьковича – В. С.) дозволити видати їх (повісті Ю. Федьковича – В. С.), написати коротеньку біографію, перекласти незрозумілі гуцульські слова (підкреслення наше – В.С.) та зладити покажчик повісток” [23, с. 332].

Доцільно відзначити, що діалектна збірка Ю. Федьковича, уведена в науковий обіг завдяки публікації Й. О. Дзендзелівського та С. С. Штефуровського, згадана в праці І. Сабадоша 2003 року “Українська діалектна лексикографія післявоєнного періоду” [27, с. 97–98].

Руберовський Микола Олексійович (1845 – 1915)

М. О. Руберовський увійшов в історію українського мовознавства як автор найбільшого дореволюційного рукописного словника української мови під назвою “Словарь малорусского наречия”. Це перекладний українсько-російський словник, перша редакція якого містила 13 томів, а друга – 18 томів. Словник включав понад 100 тис. реєстрових слів. У словнику використано твори українських письменників, етнографічні і фольклорні джерела. Широко зафіксовано слова на позначення абстрактних понять, іншомовні запозичення, книжну лексику, народні ботанічні назви тощо. Пам’ятка зберігається в рукописному відділі Бібліотеки Російської АН в Санкт-Петербурзі [18, с. 586].

Словник М. О. Руберовського у 60-их роках ХХ ст. відшукав в архіві М. М. Пилинський, він подав його загальний опис у працях “Українські рукописні словникові матеріали в бібліотеках і архівах Ленінграда” (Лексикографічний бюлетень. – К., 1963. – Вип. IX. – С. 77–83) та “Рукописний українсько-російський словник М. О. Руберовського” (Мовознавство. – 1968. – № 1. – С. 69–79). Проте в цих публікаціях немає ніяких відомостей про самого М. О. Руберовського, автора словника.

Й. О. Дзендзелівський розшукав у Саратовському обласному архіві дані про визначного українського лексикографа, про які повідомив 1982 року в статті “З відомостей про життя та діяльність М. О. Руберовського”, опублікованій в Угорщині [6, с. 381–383], 1996 року передрукованій у збірнику “Українське і слов’янське мовознавство” [15, с. 394–396].

За документами були встановлені такі біографічні факти М. О. Руберовського: 1) дати

народження і смерті (1845–1915); народився у сім'ї священика, помер у Саратові; 2) освіта – навчався у Володимирській духовній семінарії; 3) місце роботи: з 1864 р. розпочав роботу вчителем Ігуменського приходського училища Мінської губернії, з 1866 р. – учитель Мінського приходського училища; з 1868 р. – коректор газети “Минские губернские ведомости” і редактор неофіційної частини цього видання; з 1872 р. – редактор цієї газети. Службу чиновника розпочав з 1863 р. у Мінську, згодом працював на різних державних посадах у Вільнюсі, Полтаві, Саратові; пішов у відставку в чині надвірного радника за станом здоров'я; 4) був відзначений кількома державними нагородами – орденем Св. Анни 2-ого та 3-ого ступенів, Св. Станіслава 2-ого і 3-ого ступенів, медалями; за сумлінну службу неодноразово відзначався грошовими нагородами [6, с. 381–382].

Виходячи з біографічних фактів, Й. О. Дзензелівський висловив певні припущення щодо історії укладання словника М. О. Руберовського:

1) за М. М. Пилинським, першу редакцію словника М. О. Руберовського в 13-ти томах було укладено й переписано ще до 1907 року, до появи друком словника за ред. Б. Д. Грінченка. За Й. О. Дзензелівським, мало ймовірно, що М. О. Руберовський працював над першою редакцією словника на початку ХХ ст., оскільки в 1904 р. він пішов у відставку за станом здоров'я. Отже, на початку ХХ ст. він хворів, через що, очевидно, не міг займатися словником. “Тому вірогідно припускати, – зауважує Й. О. Дзензелівський, – що укладався словник ще до виходу М. О. Руберовського у відставку, тобто що займався він словником лише на дозвіллі, у вільний від роботи час. Для підготовки ж такої великої праці в таких умовах, безперечно, потрібний був тривалий час” [6, с. 383];

2) за припущенням Й. О. Дзензелівського, М. О. Руберовський приступив до роботи над словником ще у 80-их роках ХІХ ст., коли жив і працював у Вільно (1880–1889);

3) до ідеї підготовки словника, як вважає Й. О. Дзензелівський, міг мати відношення також Я. Ф. Головацький, який у той самий час також проживав у Вільно, займаючи посаду голови Археографічної комісії. На доказ свого припущення Й. О. Дзензелівський подав такі аргументи: а) М. О. Руберовський, “безперечно, знав і був у якихось зв'язках з Я. Ф. Головацьким, бо й працювали вони обидва, власне, в одній системі. І дуже вірогідно, що авторитетний і добре відомий своїми ґрунтовними працями з фольклористики, етнографії, мовознавства тощо проф. Я. Ф. Головацький мав певний вплив на молодого ще М. О. Руберовського” [6, с. 382], б) про великий авторитет Я. Ф. Головацького для М. О. Руберовського переконливо свідчить те, що цитати з посиланням на Я. Ф. Головацького

зустрічаються майже на кожній сторінці словника М. О. Руберовського [6, с. 382], в) впливом Я. Ф. Головацького можна пояснити і певний консерватизм поглядів М. О. Руберовського, зокрема, той факт, що в українській частині словника він застосував етимологічний правопис М. Максимовича, анахронічний на той час [6, с. 382], г) Я. Ф. Головацький міг впливати на М. О. Руберовського власним прикладом, адже у 1857–1859 роках він сам укладав українсько-російський словник (його рукопис зберігається в рукописному відділі Російської АН) [6, с. 383]. Мова йде про регіональний словник говорів Галичини, Буковини і Закарпаття “Матеріялы для словаря Малорусского нарѣчя, собранья в Галиции и въ Сѣверо-восточной Венгрии...” (1857–1859, літери А–З) (див. вище).

Таким чином, завдяки публікації Й. О. Дзензелівського про М. О. Руберовського, невеликий за обсягом, але багатий за змістом, історія українського мовознавства поповнилася суттєвими відомостями про автора найбільшого дореволюційного словника української мови, історію його укладання.

Закономірно, що саме Й. О. Дзензелівський став автором енциклопедичних нарисів про М. О. Руберовського в УРЕ (2-е вид.) (Т. 9. – К., 1983. – С. 501) та енциклопедії “Українська мова” (1-е вид. – К., 2000. – С. 525; 3-є вид., зі змінами і доп. – К., 2007. – С. 586).

Й. О. Дзензелівський опублікував численне листування українських учених, що служить багатим джерелом дослідження історії як українського, так і слов'янського мовознавства. Історія пошуку листів учених до В. Ягича постає з листування Й. О. Дзензелівського з Ю. Шевельовим. Відомий хорватський славіст Йосип Гамм (був професором Загребського університету, а з 1960 р. працював керівником кафедри Віденського університету, з 1966 р. став академіком Австрійської АН, був обраний *honoris causa* Вроцлавського, Київського університетів) підтримував приятельські стосунки з Й. О. Дзензелівським, надіслав йому ксерокопії всіх листів українських, провідних польських та російських мовознавців, що зберігалися у Загребі в архіві В. Ягича [2, с. 681, прим. 38]. Листування ж українських учених з російським мовознавцем О. Шахматовим виявлене самим Й. О. Дзензелівським.

Учений надрукував лише частину епістолярію, зокрема листи Я. Головацького, О. Огоновського, А. Петрушевича, І. Верхратського, О. Потебні, М. Сумцова, Д. Багалія, Ф. Вовка, М. Грунського, І. Панькевича, А. Кримського, Є. Тимченка, О. Маковея, М. Грушевського, О. Петрова, Ф. Перфецького до В. Ягича; листи А. Кримського, П. Житецького, І. Зілінського до О. Шахматова; листування Ю. Шевельова з Й. Дзензелівським та свої листи до О. Горбача.

Крім того, Й. О. Дзензелівським опрацьована проблематика листів І. Франка до В. Ягича, А. Кримського до О. Шахматова, К. Михальчука до О. Шахматова, П. Сімоні та В. Ягича.

Й. О. Дзензелівський зробив помітний внесок в історію українського мовознавства через енциклопедичні публікації. Тут подаю вчених не тільки XIX ст., що є предметом цієї статті, а всі персоналії з метою представити цілісну картину питання “Й. О. Дзензелівський та енциклопедії”.

Він автор 84 енциклопедичних статей про українських мовознавців та тих зарубіжних учених, що писали про українську мову чи українське мовознавство. Зокрема, а) в “УРЕ” (2-е вид.) надруковані 5 статей – про А. Коцака, О. Павловського, І. Панькевича, М. Руберовського, Л. Чопея; б) “Українській літературній енциклопедії” – 2 статті (про О. Павловського, І. Панькевича); в) в енциклопедії “Українська мова” – 77 статей, з них 48 – про українських учених, 16 – про зарубіжних, решта – на інші теми.

Вражає сам перелік персоналій, представлених в енциклопедії “Українська мова” за підписом “Й. О. Дзензелівський”:

українські вчені (48): О. С. Афанасьєв-Чужбинський, О. М. Безкровний (3-є вид. – співавт. М. П. Зяблюк); І. О. Бойків, О. О. Бонкало, О. В. Вегухов, Т. Витвицький, К. М. Ганкевич, І. А. Гарайда, О. Горбач, Є. М. Грицак, Б. Д. Грінченко (2-е та 3-є вид. – співавт. В. І. Статєєва), М. О. Дикарев, В. Довгович, В. М. Доманицький, П. М. Дячан, Г. М. Іваниця (3-є вид. – співавт. П. О. Селігей), О. І. Калужняцький, К. Кисілевський, В. Ф. Кміщевич, Ю. Ю. Кобилянський, М. Ф. Комаров, А. Коцак, А. Ю. Кримський, П. О. Куліш, М. М. Левченко, О. М. Лук’яненко, І. Максимович, Н. М. Малеча, А. Л. Метлинський, А. В. Ніковський (3-є вид. – співавт. П. О. Селігей), М. Т. Номис (Симонов), Є. Д. Онацький, Г. Д. Онишкевич, М. П. Перегінець, А. С. Петрушевич, Ф. Піскунов, М. О. Руберовський, Є. М. Рудницький, В. І. Самійленко, В. І. Сімович, Р. С. Смаль-Стоцький, Є. К. Тимченко, І. Л. Троян (3-є вид. – співавт. П. О. Селігей), К. Чехович, О. О. Чубинський, І. Шаля, Д. І. Шелудько (Шелудко), В. О. Шухевич.

зарубіжні вчені (ix 16): Александер Брюкнер (Польща), Густав Вайганд (Німеччина), Ніколас ван Вейк (Нідерланди), Ян Гануш (Польща), Теодор Гартнер (австрійський філолог), Б. О. Ларін (рос. і укр. мовознавець), Луї-Поль-Марі Леже (Франція), Стефан Леон Маковецький (Польща), Франц Хавер Міклошич (австрійський і словенський мовознавець), Ватрослав Облак (Словенія), Юліан Рамач (Сербія), Т. Д. Флоринський (рос. філолог-славист), П. Ф. Фортунатов (Росія), М. Г. Чернишевський (Росія), В. Ф. Чистяков (Росія), Ватрослав Ягич (Хорватія).

Крім того, надруковані 2 статті з історії української лексикографії – “Українська лексикографія кінця 18 ст. – 1917” та “Словарь

української мови” (за ред. Б. Д. Грінченка); 3 статті про українську мову за кордоном – “Українська мова в Польщі”, “Українська мова в Словаччині”, “Українсько-словацькі мовні контакти”.

Про широту й глибину наукової ерудиції професора Й. О. Дзензелівського з історії українського та слов’янського мовознавства свідчать його рецензії на різні праці, у т.ч. й на енциклопедичні видання. Зокрема, опубліковані 2 його рецензії на важливе енциклопедичне видання з мовознавства – біобібліографічний словник “Восточнославянские языковеды” М. Г. Булахова, що в 3-х томах вийшов друком у Мінську в 1976–1978 роках. Обидві рецензії з’явилися в журналі “Вопросы языкознания”: перша (1977 р.) присвячена т. 1 енциклопедії (1977. – № 5. – С. 132–137), друга, що піддає аналізу т. 2–3 енциклопедії, вийшла 1980 р. (№ 1. – С. 145–152).

Тритомник М. Г. Булахова, перша в Радянському Союзі спеціальна мовознавча енциклопедія, що містив цінну інформацію про життя, трудову діяльність та наукові праці 353 білоруських, російських та українських лінгвістів з XVI ст. по 70-і роки XX ст., був високо оцінений Й. О. Дзензелівським.

Проте рецензент висловив і суттєві зауваження до всіх томів:

а) вказав на відсутність нарисів про відомих українських учених: у 1-ому томі були пропущені: П. Білецький-Носенко, І. Вагилевич, І. Верхратський, М. Гатцук, Я. Головацький, М. Закревський, О. Калужняцький, М. Комаров (Уманець), П. Куліш, Й. Левицький, М. Лучкай, А. Метлинський, І. Могилянський, І. Нечуй-Левицький, М. Номис, М. Осадца, О. Партицький, І. Франко, Л. Чопей, К. Шейковський та ін. [16, с. 133]; у 2–3 томі були відсутні: М. Ф. Болтенко, М. Гладкий, П. Гладкий, В. Гнатюк, Г. Голоскевич, П. Горещький, Є. Дмитровський, М. Драй-Хмара, О. Ізюмов, П. Коструба, М. Лелекач, О. Макарушка, Я. Нагін, К. Німчинов, П. Приступа, Є. Рудницький, П. Сабалдир, С. Смеречинський, К. Студинський, М. Суліма, М. Сумцов, І. Тараненко, І. Шаля, І. Шаровольський, І. Шелудько, В. Ярошенко та багато інших; не було статей про українських письменників – М. Рильського, П. Тичину, В. Самійленка, які залишили помітний слід і в мовознавстві [17, с. 146–147];

б) зазначив суттєві пропуски в бібліографічній частині багатьох нарисів (про П. Беринду, П. Житецького, Б. Грінченка, Ю. Венеліна-Гуцу, О. Афанасьєва-Чужбинського, І. Вагилевича, Я. Головацького, І. Франка, Л. Чопея та ін. (ВЯ. – 1977. – № 5. – С. 134–135; ВЯ. – 1980. – № 1. – С. 149–151);

в) подав вартісні доповнення, уточнення, виправлення до змісту багатьох статей енциклопедії (про О. Павловського, Ю. Венеліна-Гуцу, О. Бодяньського, Б. Грінченка, К. Михальчука, О. Огоньського та ін.).

Важливо підкреслити, що М. Г. Булахов оперативно й по-діловому зреагував на зауваження рецензента. Він не мав змоги врахувати всіх критичних зауважень Й. О. Дзендзелівського, зокрема тих, що стосувалися доповнень, уточнень, виправлень до вже надрукованих у 1-ому томі енциклопедії нарисів (адже така робота можлива тільки при перевиданні праці), однак деякі прорахунки він все-таки зміг усунути, подавши пропущені в 1 і 2 томах персоналії у вигляді додатків до 3-ого тому. “Дополнения к 1 и 2 томам” (с. 318–365) вже містять нариси майже про всіх українських учених, пропуск яких зауважив Й. О. Дзендзелівський. Зокрема, внесено 17 персоналії: П. П. Білецький-Носенко (с. 322), І. М. Вагилевич (с. 324–325), І. Г. Верхратський (с. 326–327), Я. Ф. Головацький (с. 331–332), М. В. Закревський (с. 336), О. І. Калужняцький (с. 338), М. Ф. Комаров (М. Уманець) (с. 338), Й. Левицький (с. 339), М. М. Лучкай (с. 341), А. Л. Метлинський (с. 343), І. Могильницький (с. 345), І. С. Нечуй-Левицький (с. 346), М. Т. Номис (Симонов) (с. 346–347), О. О. Партицький (с. 348), І. Я. Франко (с. 357–359), Л. Чопей (с. 361), К. В. Шейковський (с. 361–362).

Не включено тільки 3 персоналії з тих, на які вказав у рецензії Й. О. Дзендзелівський, – М. Гатцук, П. Куліш, М. Осадца.

Таким чином, завдяки висококваліфікованій рецензії проф. Й. О. Дзендзелівського перша в Радянському Союзі спеціальна мовознавча енциклопедія – тритомний біобібліографічний словник М. Г. Булахова “Востоочнославянские языковеды” – суттєво поповнилася також і українським матеріалом: у “Дополнения”, що містять 51 статтю, внесено 17 українських персоналії (третину).

Ми переконані в тому, що буде корисним належне монографічне опрацювання зазначеної теми в повному обсязі з огляду на те, що зроблене вченим у цій галузі хоч і значне за обсягом та вагою за здобутими результатами, проте воно маловідоме, бо малодоступне в Україні через те, що публікації Й. О. Дзендзелівського вийшли здебільшого за кордоном. Підтверджує це довідка про вченого в енциклопедії «Українська мова», де його заслуги в історії українського мовознавства та історії української мови не відзначені. Таке цілісне дослідження стане вартісним доповненням до існуючої літератури про історію української лінгвістики.

Література

1. Демський Мар'ян. Рец.: Граматика Арсенія Коцака / Підготували Йосип Дзендзелівський, Зузана Ганудель // Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. Словацьке педагогічне видавництво в Братиславі. Відділ української літератури в Пряшеві. – Братислава; Пряшів, 1990. – Т. 15, кн. 2. – 320 с. / Мар'ян Демський // Записки Наукового товариства імені Т. Шевченка. – Львів, 1995. – Т. ССХХІХ. – С. 553–558.
2. Дзендзелівська Наталія, Дзендзелівський Йосип. Листування професора Юрія Шевельова з професором Йосипом Дзендзелівським / Дзендзелівська Наталія, Дзендзелівський Йосип // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Том ССХLVI. Праці філологічної секції. – Львів, 2003. – С. 653–686.
3. Дзендзелівський Й. О. Видатний український філолог / Й. О. Дзендзелівський // Мовознавство. – 1968. – № 6. – С. 43–50.
4. Дзендзелівський Й. О., Ганудель Зузана. Словник української мови Я. Ф. Головацького / Й. О. Дзендзелівський, Зузана Ганудель // Наукові записки Музею української культури у Свиднику / За ред. Івана Русинка. Братиславське педагогічне видавництво. Відділ української літератури в Пряшеві. – Братислава; Пряшів, 1982. – Т. 10. – С. 311–612.
5. Дзендзелівський Й. О. До історії підготовки “Малоруско-німецького словаря” Є. Желехівського / Й. О. Дзендзелівський // Науковий збірник Музею української культури у Свиднику / За ред. Івана Русинка. Братиславське педагогічне видавництво. Відділ української літератури в Пряшеві. – Братислава; Пряшів, 1977. – Т. 8. – С. 239–248.
6. Дзендзелівський Й. О. З відомостей про життя та діяльність М. О. Руберовського / Й. О. Дзендзелівський // *Studia Slavica Hungarica*. – 1982. – Т. XXVIII. – С. 381–383.
7. Дзендзелівський Й. О. З життя і діяльності О. П. Павловського / Й. О. Дзендзелівський // *Slavia* (Прага). – 1975. – Ročník XLIV. – Číslo 3. – S. 284–290.
8. Дзендзелівський Йосип. З життя та діяльності О. П. Павловського. До 200-річчя з дня народження О. П. Павловського / Йосип Дзендзелівський // Дзендзелівський Йосип. Українське і слов'янське мовознавство: Збірник праць / Відп. ред. Олег Купчинський. – Львів, 1996. – С. 372–379.
9. Дзендзелівський Йосип. Іван Вагилевич і словник С. Б. Лінде (З історії українсько-польських наукових зв'язків) / Йосип Дзендзелівський // Дзендзелівський Йосип. Українське і слов'янське мовознавство: Збірник праць / Відп. ред. Олег Купчинський. – Львів, 1996. – С. 472–501.
10. Дзендзелівський Йосип. І. Вагилевич – перший дослідник іншомовних запозичень в українській мові (Переїмання зі слов'янських мов) / Йосип Дзендзелівський // *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*. – Warszawa, 2000. – Т. 36. – S. 157–177.

11. Дзензелівський Й. О. І. М. Вагилевич – перший дослідник іншомовних запозичень в українській мові / Й. О. Дзензелівський // Регіональні традиції на ўсходнеславянських мовах, літературах, фальклоры: Тэзісы докладаў II рэспубліканскай навуковай канферэнцыі 25–26 верасня 1980 г. – Гомель, 1980. – С. 113–114.
12. Дзензелевский И. А. И. Н. Вагилевич о венгерских и других иностранных наслоениях в украинском языке / И. А. Дзензелевский // Исследования финно-угорских языков и литератур в их связях с языками и литературами народов СССР: Тезисы докладов Всесоюзного научного совещания финно-угроведов. Ужгород, 27–30 октября 1977 г. – Ужгород, 1977. – С. 22–23.
13. Дзензелівський Йосип. Нове про О. П. Павловського // Дзензелівський Йосип. Українське і слов'янське мовознавство: Збірник праць / Відп. ред. Олег Купчинський. – Львів, 1996. – С. 363–371.
14. Дзензелівський Йосип. Українсько-польський фразеологічний словник Івана Вагилевича / Йосип Дзензелівський // Українське і слов'янське мовознавство: Збірник праць / Відп. ред. Олег Купчинський. – Львів, 1996. – С. 464–471.
15. Дзензелівський Йосип. Українське і слов'янське мовознавство: Збірник праць / Відп. ред. Олег Купчинський / Йосип Дзензелівський. – Львів, 1996. – 519 с.
16. Дзензелевский И. А. Рец.: М. Г. Булахов. Восточнославянские языковеды. Библиографический словарь. I. – Минск: изд-во Белорусского гос. ун-та им. В. И. Ленина, 1976. – 320 стр. / И. А. Дзензелевский // Вопросы языкознания. – 1977. – № 5. – С. 132–137.
17. Дзензелевский И. А. Рец.: М. Г. Булахов. Восточнославянские языковеды. Библиографический словарь. II (А–К), 1977, 352 стр.; III (Л–Я), 1978, 384 стр. – Минск: изд-во Белорусского гос. ун-та им. В. И. Ленина / И. А. Дзензелевский // Вопросы языкознания. – 1980. – № 1. – С. 145–152.
18. Дзензелівський Й. О. Руберовський Микола Олексійович / Й. О. Дзензелівський // Українська мова: енциклопедія. – Вид. 3-є, зі змінами і доповн. – К.: вид-во “Українська енциклопедія” імені М. П. Бажана, 2007. – С. 586.
19. Дзензелівський Й., Сак Ю., Штернберг Я. Василь Довгович – зачинатель досліджень угорсько-українських та угорсько-російських лексичних сходжень / Й. Дзензелівський, Ю. Сак, Я. Штернберг. – Ужгород: МПП “Гражда”, 2003. – 150 с.
20. Дзензелівський Й. О., Штефуровський С. С. Словник буковинських діалектизмів Юрія Федьковича (Про одну досі невідому галузь діяльності буковинського Кобзаря / Й. О. Дзензелівський, С. С. Штефуровський // Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. Братиславське педагогічне видавництво. Відділ української культури в Пряшеві. – Братислава; Пряшів, 1980. – Т. 9, кн. 1. – С. 275–287.
21. Євген Желехівський у національно-культурному відродженні України / В. Грещук, М. Лесюк, Л. Невідомська та ін. / За заг. ред. В. Грещука. – Івано-Франківськ: Плай, 1999. – 150 с.
22. Єдлінська Уляна. Із найновіших сторінок українсько-польської лексикографії / Уляна Єдлінська // Записки Наукового товариства імені Шевченка. Т. ССXXXIX. Праці філологічної секції. – Львів, 2000. – С. 575–582.
23. Маковей Осип. Життєпис Осипа Юрія Гординського-Федьковича / За ред. Б. І. Мельничука, Л. М. Ковалець, О. В. Добржанського, К. М. Лук'янюка / Осип Маковей. – Чернівці: КП видавництва “Золоті литаври”, 2005. – 432 с.
24. Наконечний М. Перша граматика “нової” літературної мови / М. Наконечний // Мовознавство. – 1968. – № 5. – С. 43–51.
25. Павловскій Ал. Граматика малоросійскаго нарѣчія. – СПб., 1818; Фотопередрук з післясловом Олекси Горбача / Ал. Павловскій. – Мюнхен, 1978.
26. Павловскій А. Прибавленіє къ грамматикѣ малоросійскаго нарѣчія. Или отвѣтъ на рецензію, сдѣланную на оную граматику / А. Павловскій. – СПб., 1822; Фотопередрук з післясловом Олекси Горбача. – Мюнхен, 1978.
27. Сабадош Іван. Українська діалектна лексикографія післявоєнного періоду / Іван Сабадош // Język ukraiński: współczesność-historia / Instytut Europy Środkowo-Wschodniej. – 2003. – С. 93–106.
28. Словник польсько-церковнослов'янсько-український Теодора Витвицького з половини ХІХ сторіччя / Опрацював і підготував до друку Йосип Дзензелівський. – Варшава, 1997. – 611 с.
29. Статєєва Валентина. Два ювілеї професора / Валентина Статєєва // Срібна Земля. – 2001. – 17 лютого. – С. 3.

Статєєва Валентина Іванівна – доктор філологічних наук, професор кафедри української мови УжНУ